“MAXSUS PEDAGOGIKA TARMOQ TURLARI, VAZIFALARI VA INKLYUZIV TA’LIM”

Amangeldiev Alpamis Baxtiyarovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi, Toshkent tibbiyot akademiyasining tayanch doktorantura (PhD) instituti 13.00.02 Ta'lim va ta’rbiya nazariyasi va metodikasi" 1-bosqich tayanch doktoranti

Abstract: This article discusses the field of special pedagogy and inclusive education, which provides education to children with special educational needs, early identification of existing defects, correction, and practical application of theoretical knowledge. The history of the development of this field, treatment measures, and development of methods are described in detail.

Keywords: types of education, special pedagogy, mental development, backwardness, inclusive education, surdopedagogy, speech therapy, pedagogy, oligophrenopedagogy, stuttering, aphasia, alalia, dysarthria, dyslalia, Hippocrates, Cladia, Galen.

Аннотация: Обучение детей с особыми потребностями в трёх статьях. раннее выявление, коррекция, полученные теоретические результаты специальная педагогика с такими идеями, как применение информации на практике и инклюзивное образование. Эта личная история, поле зрения, описаны такие категории, как методы производства и выпуска продукции.

Ключевые слова: виды образования, специальная педагогика, умственное развитие, отставание, инклюзивность. образование, педагогика глухих, логопедия, педагогика, олигофренопедагогика, заикание, афазия, алалия, дизартрия, дислалия, Гиппократ, Кладия, Гален.

Annotatsiya: Ush bu maqolada maxsus ta'lim- tarbiyagai bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berib boruvchi, ulardagi mavjud bo‘lgan natijani erta aniqlash, korreksiyalash, olingan nazariy ma'lumotlarni amaliyotda tadbiq etish, kabi g'oyalar bilan yo'g'rilgan maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim sohasi haqida so‘z boradi. Buning shaxsiy tarixi, davo sohasi ko‘rish, metodlarni ishlab chiqarish chiqish, kabi kategoriyalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: ta’lim turlari, maxsus pedagogika, ruhiy rivojlanish, ortda qolish, inklyuziv ta’lim, surdopedagogika, logopediya, pedagogika, oligofrenopedagogika, duduqlanish, afaziya, alaliya, dizartriya, dislaliya, gippokrat, kladiya, galen.

Maxsus pedagogika - jismoniy va ruhiy rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni tarbiyalash va o‘qitish haqidagi fan Hisoblanadi. Maxsus pedagogika jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos o‘quv ta’lim faoliyatlarini hisobga olgan holda pedagogikaning umumiy tamoyillari asosida rivojlanar ekan.

ISSN 3030-3907

Maxsus pedagogikaning bosh vazifasi jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’limtarbiyasini tashkil etishning ilmiy va nazariy asoslarini yaratish hamda shunga mos defektolog kadrlarni tayyorlashdan iborat. Bu esa o‘z navbatida maxsus ta’lim-tarbiyaga muxtoj bo‘lgan bolalarni erta tashxislash, korreksiyalash,undagi mavjud bo‘lgan orqada qolishlikni bartaraf etish, olingan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.Jamiyatimizda mavjud bo‘lgan bunday bolalar ta’lim-tarbiyasini qay tarzda olib borish, qanday bilim ko‘nikmalarga asoslanish kabi tushunchalar mutlaqo notanish bo‘lgan ota-onalarimiz uchun ham asosiy xizmat ko‘rsatadi.

Maxsus pedagogika, shuningdek, bolalarni psixikpedagogik va klinik jihatdan o‘rganish, nuqson sabablarini aniqlash, pedagogik tasniflash va turlarga ajratish, maxsus ta’lim va tarbiya muassasalari sharoitida bolalarga individual muomala qilish, nuqsonli bolalarni jismoniy mehnatga tayyorlash kabi masalalarni ishlab chiqishdan ham iborat. Maxsus pedagogika qanday nuqsondagi bolalarni o‘rganishiga qarab surdopedagogika, oligofrenopedagogika, tiflopedagogika, logopediya kabi sohalarga bo‘linadi.

LOGOPEDIYA (logos va yunoncha-paediya tarbiyalash o‘qitish) degan ma’nolarni anglatadi. Logopediya pedagogika faning bir tarmog‘i hisoblanib,nutqidagi kamchilik(duduqlik, til rivojlanmaganligi,o‘qish va yozuvdagi nuqsoni va boshqalar) ning sabablari ularning oldini olish,tuzatish, yo‘llarini hamda nutq faoliyati buzilishi mexanizmlari, alomatlarini maxsus ta’lim va tarbiya vositasida o‘rganadi.Nutqdagi nuqsonlarni tuzatish masalalariga to‘xtaladigan bo‘lsak dastlab 17-asrda Yevropa mamlakatlari orasida surdopedagogikaga oid ilmiy ishlarda tadqiq qilina boshlangan.

19-asrning 2-yarmida bu sohaga mustaqil ravishda, ammo tibbiyot nuqtai nazaridan yondashilgan Logopediyaning nazariy yo‘nalishi nuqtdagi buzilishlarni o‘rganish, ularning sabablarini aniqlash, oldini olish, va tuzatishning ilmiy asoslangan metodlarni ishlab chiqishdir amaliy yo‘nalishi esa, ana shu metodlarni tezroq tadqiq qilish mazkur nuqsonlar va keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf etishdan iborat. Logopediyada ma’lum bo‘lishicha ,nutqdagi kamchiliklarning paydo bo‘lishi, tabiati, inson ruhiyatiga ta’siri turlicha bo‘lar ekan(Alaliya, afaziya, duduqlanish, dizartriya,).

ALALIYA (yunoncha inkor qo‘shimchasi va laliya nutq) bosh miya katta yarim sharlari po‘stlog‘idagi nutq zonalarining chala rivojlanishi yoki zararlanishi sababli bolalarning tilga kirmasligi yoki tuzuk so‘zlamasligi bilan ta’riflanar ekan. Alaliyada bola nutqi uzoq vaqt rivojlanmaydi 5;7 yoshgacha ba’zan, 10-12 yoshgacha bolaning tili chiqmasligi ham mumkin.

AFAZIYA (yunoncha inkor qo‘shimchasi va phasis-fikr)gapira olmaslik, so‘zlash qobiliyatining buzilishi bilan ta’riflanar ekan.Afaziyaga bosh miya po‘stloq

ISSN 3030-3907

qavatidagi sezlash markazining o‘zgarishi sabab bo‘ladi. Motor(harakat) va Sensor(sezish) xillari mavjud ekan.

DIZARTRIYA termini grekcha so‘zdan olingan bo‘lib(dis-buzilish, arthon-biriktirish) degan ma’noni anglatadi. Dizartriyada nutq a’zolarining (yumshoq tanglay,til, lablar) kam harakatlanishi natijasida nutq tovushlari artikulatsiyasi qiyinlashadi, shu bilan birgalikda ovoz nafas buzilishlari hamda nutqning sur’ati retmi va ifodaliligida o‘zgarishlar kuzatiladi. Dezartriyada to‘rtta shakl mavjud bo‘lib piramidali, ekstrapiramidali, peshona-pontionali,va serebellyar kabi shakllarga bo‘linadi.

DISLALIYA termini grekcha so‘zdan olingan bo‘lib,(dis_buzilish,laliya_nutq) degan ma’noni anglatadi.Dislaliya nutq buzilishlari orasida eng ko‘p tarqalgan kamchilikdir. Hozirgi davrda “Dislaliya”termini xalqaro xarakterga ega bo‘ldi.Noto‘g‘ri nutq kamchiligi haqidagi birinchi ma’lumotlar qadimgi gerokimli *PLUTARX,GIPPOKRAT,KLADIYA,GALEN* va boshqalarning ishlarida bayon qilinadi.

DUDUQLANISH_tutilib gapirish ;nutq maromining buzilishi,harf va bo‘g‘inlarni tutilibtutilib yoki bir necha marta qaytarib talaffuz qilish bilan xarakterli. Ko‘proq bolalarda uchraydi Tug‘ma irsiy omillar (alkogolizm, giyohvandlik),ko‘pincha qo‘rqish, hayajonlanish, (kamdan -kam hollarda taqlid qilish), homiladorlik davridagi turli zararli illatlarning homila jismiga ta’siri, ba’zan go‘daklikka endi nutq shakllanayotganda ruhiy kasalliklar bilan og‘rish, bosh miya shikastlari va boshqa kasalliklar duduqlanishga sabab bo‘ladi. Ular bilish jarayonini,atrofdagi kishilar bilan muomalani qiyinlashtiradi. Bu narsa bolaning faoliyatida yurish-turishida aks etadi.

Og‘ir nutqiy buzilishlar esa insonning aqliy rivojlanishiga, ayniqsa,oliy bilish faoliyati darajalariga,shaxsning shakllanishiga ta’sir etadi,uning xarakteridagi tortinchoqlik, qat’iyatsizlik, odamovilik, nomukammallik tuyg‘usi kabi salbiy xususiyatlarni keltirib chiqaradi. O‘lkamizning buyuk alloma, shoir va mutafakkirlari, xususan Ibn Sino, Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Navoiy, Amir Temur va boshqalar Defektologiyani izchil va atroflicha muayyan yo‘nalishda o‘rganmagan bo‘lsalar ham o‘z asarlarida defektologik holatlarning aks etishi, namoyon bo‘lishi, rivojlanishi, o‘zgarishlari to‘g‘risida qimmatli fikrlar bildirishgan.

O‘zbekistonda defiktologiyaning ilmiy-nazariy, metodik va amaliy tadqiqotlari bilan G.Sh.Aytmetova, YE.D.Gordiyenko, L.R.Mo‘minova, R.SHomaxmudova, G‘.Shoumarov va boshqalar shug‘ullangan. Jismoniy va ruhiy nuqsonli bolalarni jamiyatga foydali kishilar qilib tarbiyalash uchun O‘zbekistonda maxsus maktabgacha tarbiya muassasalari, maxsus maktablar,maxsus internat maktablar mavjud.

ISSN 3030-3907

SURDOPEDAGOGIKA: (lot.surdus kar va pedagogika)_Defektologiya tarmog‘i;kar yoki zaif eshituvchi bolalarni o‘qitish nazariyasi tarixi,kar va zaif eshituvchi bolalarning psixologik rivojlanish,o‘quv fanlarini o‘qitish, talaffuzni o‘rgatish va “lab bilan o‘qish”, mehnatga o‘rgatish, tarbiyaviy ishlar metodikalari aynan surdopedagogikaga tegishlidir. Surdopedagogika kar yoki zaif eshituvchi bolalarning rivojlanish xususiyatlarini o‘rganib, maxsus o‘quvtarbiya jarayoni tuzilishining asoslarini,maxsus o‘quvtarbiya muassasalarini tashkil etish tartiblarini ishlab chiqadi. Fan asoslarini o‘rganish bilan zaif eshituvchi bolalarda og‘zaki nutq shakllanib boradi. Zaif eshituvchilarga og‘zaki nutqni o‘rgatish uchun so‘zlar talaffuz qilinganda nutq organlarining harakati ko‘rsatiladi. Zaif eshituvchilarda teri daktil, va boshqa xususiyatlar yaxshi rivojlanganligi bilan bir qatorda ularda labdan o‘qish xususiyati ham yuqori darajada rivojlangan.

Oligofrenopedagogika (Oligofreniya va pedagogika) — aqli zaif bolalarni o‘qitish, tarbiyalash, korreksiyalash (tuzatish), ijtimoiy xayotga jalb etish masalalarini o‘rganuvchi defektologiya tarmog‘i. Oligofrenopedagogikaning asosiy vazifasi akli zaif bolalarning rivojlanishida korreksion tarbiyaning mohiyatini ochib berish, ulardagi nuqsonning rivojlanishini va nuqsonning o‘zini bartaraf etish yo‘llarini, maxsus maktab va maktabgacha tarbiya muassasalarida akli zaif bolalar uchun maxsus ta’limtarbiya va korreksion rivojlantiruvchi ish va metodlarni ishlab chiqish hamda takomillashtirishdan iborat. Oligofrenopedagogika umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya, anatomiya, fiziologiya, genetika, nevropatologiya, pediatriya, oligofreniya klinikasi yutuklariga asoslanadi.

19-asr boshlarida tibbiyot va pedagogikaning rivojlanishi tufayli muayyan yo‘nalish sifatida vujudga keldi. O‘sha asrning o‘rtalarida fransuz vrachi va pedagogi E.Segen (1812—80) aqli zaif bolalarni o‘qitish va tarbiyalash nazariyasini ishlab chikdi. Ayniqsa, uning "Akliy normal bo‘lmagan bolalar tarbiyasi, gigiyenasi va axloqiy davosi" asari (1846) O.da katta yutuq bo‘ldi. Chet ellarda O.ning shakllanishi J.Demor va O. Dekroli (Belgiya), B.Mennel va A.Fuks (Germaniya), A.Bine, J. Filipi va I.Bonkur (Fransiya), V.M.Bexterev, P.F.Lesgaft, L.S. Vigotskiy (Rossiya) va boshqa nomi bilan bog‘liq. O‘zbekistonda S.T.Aytmetova, K. K.Mamedov, P. M.Po‘latova, M.I.Soa-tovalar tomonidan Oligofrenopedagogika bo‘yicha o‘quv qo‘llanmasi tayyorlanib nashr etilgan. O‘zbekistonda akli zaif bolalarni tarbiyalash va o‘qitish maxsus yordamchi maktablaraa amalga oshiriladi.

Oligofrenopedagogikada bola his-tuyg‘usini boyitishga, nutqini rivojlantirishga katta ahamiyat berilib, ta’lim-tarbiyaviy jarayonda ko‘rgazmali qurollar va boshqa metodlardan keng foydalaniladi. Akli zaif bolalarni psixologik-pedagogik o‘rganish asosida har bir bolaga individual yondashiladi. Hozirgi kunda oligofrenopedagoglarni Toshkent pedagogika universiteti va pedagogika institutlarining defektologiya fakultetlari tayyorlaydi.

ISSN 3030-3907

Oligofrenopedagogikaga oid ilmiy tadqiqot ishlari O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot institutida, Toshkent pedagogika universiteti va ayrim pedagogika intlarining defektologiya kafedralarida olib boriladi. Bularning har biri umumiy pedagogika tarmog‘ini va barchasi birgalikda defektologiyani tashkil etadi. Jamiyatimizda bunday bolalarga samarali xizmat ko‘rsatilayotganligi yurtimizda maxsus maktablarning ochilishi,bepul tibbiy xizmatlar,kasb-xunar maktablari, ularni mahorat darslariga jalb etish,moddiy tomonlama qo‘llab quvvatlash kabi say harakatlarda o‘z aksini topadi.

Oligofrenopedagogikaga oid ilmiy tadqiqot ishlari O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot institutida, Toshkent pedagogika universiteti va ayrim pedagogika intlarining defektologiya kafedralarida olib boriladi. Bularning har biri umumiy pedagogika tarmog‘ini va barchasi birgalikda defektologiyani tashkil etadi. Jamiyatimizda bunday bolalarga samarali xizmat ko‘rsatilayotganligi yurtimizda maxsus maktablarning ochilishi,bepul tibbiy xizmatlar,kasb-xunar maktablari, ularni mahorat darslariga jalb etish,moddiy tomonlama qo‘llab quvvatlash kabi say harakatlarda o‘z aksini topadi. O‘zbekistonda Maxsus pedagogika bo‘yicha muayyan ishlar amalga oshirildi. Jumladan, pedagogika institutlarining defektologiya fakultetlari uchun Q.Q.Mamedov, M.I. Soatov va P.M. Po‘latovalar tomonidan "Oligofrenopedagogika asoslari", L.R. Mo‘minova va M.Y. Ayupovalarning "Logopediya" qo‘llanmalari yaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Amirsaidova SH.M. “Maxsus pedagogika fani taraqqiyotida sharq mutafakkiri g‘oyalarining o‘rni va roli” . Ped. fan. nom... diss. – T., 2006.

2. IIektra Spandagou, Cathy Little, David Evans, Michelle L. Inklusive Education in Schools and Early. Childhood Settings.springer Springer Singapore. 2020.

3. Инклюзивное образование в Испании. Пашкова.М, Скуднова. Т.Д.2018. 15. Екатерина Михальч. Инклюзивное образование. 2021.

4. Наталья Микляева, Татьяна Чудесникова, Анна Виленская, Ольга Кудравец, Светлана Семенака. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья. Москва Юрайт. 2021.

5. Nurmuhamedova L.SH. Nogiron bolalarning huquqiy asosalari va ilmiy-nazariy masalalari. Defektolog kadrlarni tayyorlash jarayoniga innovatsion ta’lim texnologiyalarini tadbiq etish: muammolar va istiqbollar.-T.,2014

6. D.S.Qaxarova ―Inklyuziv ta‘lim texnologiyasi‖ Toshkent. 2014

7. Р.Шомахмудова, Д.Тулаганова, А.Бердиэва. Жисмоний ривожланишида муаммолари бўлган болалар билан инклюзив ва махсус таълим тизимида олиб бориладиган коррекцион педагогик ишлар. Тошкент: ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.

ISSN 3030-3907

8. Р.Шомахмудова. Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари. Тошкент: ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.

9. Ю.В.Шумиловская Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования.

10. Yuldashev J.G‘., S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. –T.: O‘qituvchi, 2004

ISSN 3030-3907